

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

יום א' י"ג ניסן - שבת י"ט ניסן תשפ"ד

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמות זצ"ל
ומרת הדרה בת שמחה ע"ה
ת.ג.צ.ב.ה

מסכת בבא מציעא נ"ג-נ"ט

שבוע פסח

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.ג.צ.ב.ה

פסח רשור ושעיר לכלל הלועזים ולכל בירתי ישראל

שכתבו בדבר שהא בעין נזקקין אפילו לפחות משה פרוטה, וזה שאמרו חז"ל אין נזקקין לפחות משה פרוטה היינו בתביעת ממון או חפץ שאינו בעין. ואם שני שותפים תובעים לאחד בפרוטה, אף על גב דלכל אחד מהם הוי חצי פרוטה, מ"מ כיון דבעסק השותפות הוה פרוטה נזקקים. אבל שנים שאינם שותפים אין ביכולתם לתבוע פרוטה מאחד לזה חצי פרוטה ולזה חצי פרוטה, ואם אחד תובע לשנים על פרוטה נזקקים, כיון דלהתובע הוה ממון. ומכל מקום אם נזדקקו ב"ד לפחות משה פרוטה יש להם דין ב"ד לענין הודאה והוחזק כפרן [נה"מ]:

דף נ"ה ע"א

אמר רב כהנא זאת אומרת אין אונאה לפרוטות. ולוי אמר יש אונאה לפרוטות.

ולהלכה [שולחן ערוך חושן משפט סימן רכ"ז] אין המאנה חייב להחזיר האונאה עד שתהיה האונאה יותר מפרוטה אבל פרוטה בשוה אף על גב דלכל דבר הוי ממון, מ"מ קבלו חז"ל דאין אונאה לפרוטות וכך הוא דרך המסחר למחול על פרוטה. וי"א דעד מעה כסף אינו חייב להחזיר [טור לדעת הרי"ף] וי"א דאף פרוטה חייב להחזיר דכיון דיש בזה שיעור ממון הוה ככל דיני ממונות, ונקטינן כמאן דאמר [שם] דיש אונאה לפרוטות, וכן פסק הרמ"א. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא

דף נ"ז ע"א

אלו דברים שאין להם אונאה העבדים, והשטרות, והקרקות, וההקדשות.

[עמוד ב'] בעי רבי זירא שכירות יש לו אונאה או אין לו אונאה וכו' אמר ליה אביי והאי נמי ביומיה מכירה היא. בעי רבא חטין וזרען בקרקע, מהו יש להם אונאה או אין להם אונאה וכו' דאמר איהו שדאי בה כדאבעי לה, ואיגלאי מילתא דלא שדא בה כדאבעי לה וכו' נשבעין עליהן, או אין נשבעין עליהן וכו'.

דף נ"ה ע"ב

אלא אי אתמר הכי אתמר אמר רב קטינא אם הוזקקו בית דין לשוה פרוטה גומרין אפילו לפחות משה פרוטה. תחילת הדין בעינן פרוטה, גמר הדין לא בעינן פרוטה.

ולהלכה [שולחן ערוך חושן משפט סימן ו'] אין הדיינין יושבין בדין על פחות משה פרוטה דלאו ממון הוא לענין השבת גזל ואבידה, ואם הוזקקו לישוב על שוה פרוטה גומרין הדין אף שהגמר נתהוה על פחות משה פרוטה, כגון שהנתבע הודה על חצי פרוטה והחזירו להתובע או הנתבע יצא זכאי בדינו וחזר ותבע להתובע על חצי פרוטה. וי"א דאף לגמר הדין אין נזקקין על פחות משה פרוטה. ויש

כולל ומכון ראש פינה:

וכן ממכר משמע דבר שיהא גופו ממון לאפוקי שטרות שאינם אלא לראיה בעלמא, ועבדים הוקשו לקרקעות, והקדש אינו בכלל רעהו ועמיתך. ומכל מקום עתה כל ההקדשות והצדקות דינם כהדיוט. ואף שזו גזירת הכתוב כתבו באחרונים דיש להסביר קצת סברא בזה, דקרקע קונה אדם לפעמים יותר משויה, וחז"ל קראו לקרקע דבר השוה כל כסף [בת קול י"ד ע"ב], וכן להיפך כשאדם נצרך למעות ואין קונה מוכרה הרבה בפחות משויה דא"א להוליד קרקע ממקום למקום. וכן עבדים יש בהם הרבה חסרונות וכן להיפך כשנצרך להעבד משלם בעדו הרבה ושטרות שנצרך לגבותם שתלוי לפי מצב הזמן מהלוח ואלמותו פוחתים הרבה. ובהקדשות שבזמן הבית כיון שהלכה פסוקה היא הקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה מחולל, לפיכך גם במכירה אם ההקדש נתאנה אינה אונאה, וכן אם הלוקח נתאנה פשיטא שאינו יכול לחזור בו דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט דמיא.

וי"א דדוקא עד פלגא אין להם אונאה, כגון שמכר שוה עשרה בחמש או בעשרים, אבל ביותר מפלגא הוא אונאה. ויש מי שאומר דדוקא עד פלגא אין אונאה, אבל בפלגא עצמה יש אונאה ובטל המקח. וכל זה לענין דיעבד, אבל אין הכוונה שמותר לכתחלה ח"ו לאנות, דמי שידוע שיש בזה אונאה אף בפרוטה אסור לו לאנות אם לא שיגיד ששוה יותר או פחות ואין רצונו באופן אחר, אלא שזו גזירת הכתוב שכשהיתה אונאה אין לבטל המקח ולא להחזיר האונאה [פ"מ ע]. ולענין אונאה ביותר מפלגא יש מי שהכריע כדעה הקודמת דלעולם אין אונאה [ש"ך סוף סימן ס"ו] וי"א דהוי ספיקא דדינא [מהרשד"ם]:

לענין אונאה דין שכירות כדין מכר שהשכירות מכירה לזמן הוא, וכמו שבמכר קרקע אין אונאה כמו כן בשכירות קרקע, ולכן ראובן ששכר את שמעון בקבלנות שיבנה לו בית או לזרע לו שדה בזרע של ראובן, אם האונאה היתה בהמקח אין אונאה לקרקעות, וכן אם שכר קרקע או בית אין בזה דין אונאה אפילו שוה יותר או פחות, אפילו שכר טרקלין גדול בדינר לשנה או רפת בקר בדינר ליום אין לזה אונאה, ולי"א הנ"ל עד פלגא אין אונאה. ואם בשכירות לזרוע שדה היתה האונאה בכמות הזריעה, כגון שאמר זרעתי בה זרע הרבה כראוי לקרקע זו או זרעתי זרעה הראוי לקרקע זו ובאו עדים והעידו שזרע בה מעט זרע ולפיכך נתקלקלה, או שזרע זרעה שאינו ראוי לקרקע זו, ה"ו ספיקא דדינא אם יש לזה אונאה מפני הזרע שהם מטלטלין, או אין לזה אונאה מפני הקרקע, לפיכך אין מוציאין מיד הנתבע. ואם שכרו בזרע של השוכר ונתאנה במקח הזרע י"א דודאי דינו כמטלטלין וי"א דאין חילוק כיון דסוף סוף נתחברה לקרקע [נה"מ]. וכן אם יש בזה חיוב שבועה כגון שאומר בעל הקרקע שמסר לו שש מדות לזריעה והוא אומר שלא קבל ממנו אלא חמש אין משביעין אלא היסת מפני הקרקע שיש כאן, דאין נשבעין

שבועה דאורייתא על קרקעות. וכמו שאין אונאה לקרקע בין במכר בין בשכירות כמו כן בעבדים, ואפילו שוכר פועל ישראל שיעשה עמו לזמן, בין שיעשה בקרקע בין במטלטלין אין לזה אונאה, מפני שזהו כקונה את גופו לזמן, ועבד אין בו אונאה. ואף על גב דרק עבד כנעני הוקש לקרקע, מ"מ זה שהשכיר עצמו כפועל שם עבד עליו [פ"מ ע"ד]. ואם שכר פועל עם סוס ביחד, אף שמצד הפועל אין אונאה, אבל מצד הסוס יש אונאה ומשערין מה בא משכירות אלו לשכר הסוס, ומה שנתאנה בזה צריך להחזיר, ואין לחשב כל האונאה על הפועל דצריכין לשער כפי הנהוג לשכור [הגר"א]. ומה שיש אונאה בכלל יחשבו על האדם ועל הסוס לפי ערך ויראו כמה אונאה יש בהסוס וידונו בזה דין אונאה. אבל לקבלן במטלטלין יש אונאה, כגון שקבל עליו לארוג בגד זה או לתפור בגד זה בעשרה זוזים, יש לו אונאה, דדין עבד אין לו כשאינו פועל ליום. ובקבלנות לבנות בית נראה דאין לו אונאה דהוי בקרקע [ערוך השלחן]:

דף נ"ח ע"ב

רבי יהודה אומר אף המוכר ספר תורה, מרגלית, ובהמה אין להם אונאה. תניא, רבי יהודה אומר: אף המוכר ספר תורה אין לה אונאה, לפי שאין קץ לדמיה. בהמה ומרגלית אין להם אונאה מפני שאדם רוצה לזווגן. ועד כמה אמר אמימר עד כדי דמיהם. תניא, רבי יהודה בן בתירא אומר אף המוכר סוס וסייף וחטיטום במלחמה אין להם אונאה, מפני שיש בהן חיי נפש.

אמנם להלכה [שולחן ערוך חושן משפט סימן רכ"ז] בכל מטלטלין שייך אונאה אפילו בספרים ובאבנים טובות ומרגליות, שאף שיש לפעמים שמפני החביבות או מפני שנצרך לו להתחברות לכיוצא בהן משלם בעדם יותר משויין, מ"מ יש להם אונאה, דאין לנו רק לראות אחר דבר הנמכר כשלא נתברר לנו שידע בהיוקר וסביר וקביל, ויש ללוקח לחזור בהן עד שיראם לתגרים הבקיאים בסחורה כזו באיזה מקום שהם לפי שאין הכל בקיאין בדברים כאלו, לפיכך אם לא היה תגר בקי באותה העיר והוליד המקח למקום אחר או שבא הבקי לפה אחר זמן מרובה והודיעו שטעה ה"ז חוזר בהמקח.

כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה הפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, שנאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו.

ההלכה בשולחן ערוך [חושן משפט סימן רכ"ח], כשם שיש איסור אונאה במקח וממכר כך יש איסור מן התורה באונאת דברים דכתיב [ויקרא כה, יד] ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך אני ה', ודרשו חז"ל דאתי לאונאת

דברים, דלאונאת ממון כתיב קרא אחרינא וכי תמכרו ממכר וגו' אל תונו, ולכן כתיב בפסוק זה ויראת מא- להיך, לפי שהם דברים המסורים ללב, דלפני בני אדם יכול לומר שלא כיוון כלל לאנותו ולצערו, לכך כתיב ויראת מא-להיך שהוא בוחן לבבות, וסיים הפסוק אני ה' שעתידי ליפרע ממך.

וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שממון ניתן להשבון ודברים לא נתנו להשבון. ועוד דזה בגופו וזה בממונו. וקבלה ביד רז"ל הצועק לפני הקדוש ברוך הוא על אונאת דברים נענה מיד, דהיינו שנפרעין מהמאנה בעוה"ז. וכך אמרו חז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה. וי"א דאין מצווין על אונאת דברים רק למי שאינו בעל עבירות, אבל מותר לאנות דברים לרשע דשמא ע"י זה ישוב בתשובה, ולכן אם כוונתו לשמים לאנותו לרשע בדברים כדי שישוב בתשובה יכול לעשות כן. וכן מי שמאנה את עצמו שהולך בדרך לא טוב וסובר שהולך בדרך הישר מותר לאנותו, שאדם כזה אינו מכלל הישוב ודרך ארץ. וצריך לזוהר ביותר באונאת הגר בין בגופו בין בממונו, לפי שהזוהר עליו בכמה מקומות.

וצריך אדם לזוהר מאד באונאת אשתו לפי שהאשה היא רכת הלב ודמעתה מצויה, וכך אמרו לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו. ודוקא במילי דביתא או במילי דעלמא צריך לשמוע לה, אבל במילי דשמיא אם מונעת אותו מדרך הטוב אסור לשמוע לה וכל ההולך אחר עצת אשתו במילי דשמיא במניעת מצוה נופל בגיהנם, ואחאב אבד עולמו מפני ששמע לעצת איזבל הרשעה, וכ"ש שצריך האדם לזוהר באונאת יתומים ואלמנות שאין קץ להעונש וכך אמרו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם אונאה וגזל וכו'.

ובזה יש שני מיני אונאות, האחת אונאה במסחר, כיצד לא יאמר לחבירו בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו כלל, או שהיו חמרים מבקשים ממנו לקנות תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לזה תבואה למכור ויתבזה, ואף אם הוא עשיר שלא יתבזה מ"מ החמרים יתביישו, וכן כל כיוצא בזה. והשנית אונאה בעניני הנפש, כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר זכור מעשה אבותיך, אם היה מבזויי משפחה לא יאמר לו זכור משפחתך השפלה, אם היה מכוער או בעל מום או שאר חסרון בו או באשתו וזרעו או באבותיו לא יאמר לו כמה מכוער אתה או ראה מומך או חסרונך או חסרון אשתך וחסרון זרעך וחסרון אבותיך, וכן אם היו יסורים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד, וחברי איוב אמרו לו מפני שהטיח דברים כלפי מעלה. וכן אם נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה

חכמה מה תשיב בדבר זה, וכן כל כיוצא בדברים אלו. וכן יזהר שלא לכנות שם רע לחבירו ואף על פי שהוא רגיל באותו כינוי, אם כוונתו לביישו בכינוי זה אסור וכך אמרו המלכין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים [כל זה מבואר בסוגיא לקמן עד דף נ"ט ע"א]:

הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה. אם היו יסורין באין עליו וכו' אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך תקותך אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם.

והקשה הבן יהודע אמאי הוצרך תנא לאשמעינן כל הני גוויני של אונאת דברים. וכתב ליישב, דאי אשמעינן האי חלוקא קמיינתא [דבעל תשובה] בלבד, הוה אמינא דוקא בהאי איכא איסורא, דמביישו במעשה עצמו, אבל זכור מעשה אבותיך [דגר] דאין אלו מעשה עצמו, ליכא איסור אונאת דברים. ואי הוה אמר זכור מעשיך, הוה אמינא קשה לאדם בזיון כבוד אבותיו יותר מבזיון כבוד עצמו, ולכך אין למידין הא מהא. ואי הוה נקיט הנך תרתי בלבד, הוה אמינא אם אמר פה שאכל נבילות אין בזה אונאת דברים, כי בזמן שאכל נבילות לא עביד איסורא בדבר זה, שלא נצטוו בני נח על זאת, ועוד הוה אמינא, כיון שאינו מדבר עמו לנוכח לומר פיך שאכל נבילות איך ידבר בדברי תורה, אלא אומר בדרך נסתר פה שאכל נבילות, דהשומע חושב על אחרים אומר כן, ואינו מתבייש בדברים אלו, לכך קמשמע לן דאפילו בכהאי גונא שהוא לשון נסתר, יש בזה ביוש ואונאת דברים, ואי נקיט כל הני הוה אמינא דוקא בהני דהוא מביישו על העבר, אבל אם הוא בעל יסורין מותר לומר לו כי עונותיו הטו אלה כדי שיצדיק עליו הדין ויתוודה, כי באמת חייב האדם לומר עונותיו הטו אלה ויצדיק עליו הדין, לכך קמשמע לן גם בכהאי גונא אסור, דעושה לו ביוש בזה, ואי נקיט כל הני הוה אמינא דוקא בהני שהוא אומר לו בפניו, אבל באומר לחמרים לכו אצל פלוני שאין מאנה אותו בפניו, ואינו מדבר עמו כלום, לית לן בה, לכך קמשמע לן גם בכהאי גונא אסור:

והפני יהושע כתב, אם היה גר ובא ללמוד תורה כו'. נראה דבגר לא שייך לומר זכור מעשיך הראשונים, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. וא"כ לפי"ז צ"ל דהא דקאמר בבן גרים שאל יאמר לו זכור מעשה אבותיך לאו אאביו הגר קאי, אלא אאביו אביו שהיה גוי גמור, והא דלא קתני בגר גופא שלא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, י"ל דמילתא דפשיטא הוא שאין להכלימו במעשה אביו, דאדרבא זהו שבחו שמדעתו עזב את אביו ובית מולדתו

ומאס במעשיהם, כדמצינו בעובדיה גר האדומי ששבחו הכתוב בזה, אבל בכך הגר שלא נתגייר מדעתו קמ"ל דאפ"ה אסור.

ובזה נתיישב ג"כ הא דקתני בתר הכי דבגר אל יאמר לו פה שאוכל נבילות, ומ"ש דקתני נבילה דבעכו"ם משרי שרי, הו"ל למימר משאר איסורים שנצטוו בני נח, ולפי הנ"ל ניחא, דמילתא דפשיטא היא שעונותיו הראשונים שעשה בגיותו אינן נחשבים לו, דכקטן שנולד דמי, אלא דמצד שאכל נבילות וטרפות נהי דאיסורא ליכא בגיותו אפ"ה מאיסא מילתא, כדאמרינן בעלמא שמטמטם לבו של אדם, ומצינו במשה שבקטנותו לא רצה לינוק מן הגויה מטעם זה, וכן הוא בש"ע יו"ד (סי' פ"א סי"ז בהג"ה) דכל אדם אסור לינוק מן הגויה משום שמטמטם לבו של אדם, וקמ"ל דאפ"ה אסור להכלימו בזה וק"ל. וכתב דאח"ז מצאתי כעין זה בחידושי אגדות למהרש"א ז"ל והנאני שכוונתי לדעתו:

כל המלכין פני חבירו ברבים, כאילו שופך דמים.

כתב הבן יהוידע, קשה כיון דאמר חבירו לשון יחיד, הוה ליה למימר כאלו שופך דמו לשון יחיד, ולמה נקיט דמים לשון רבים. ונראה לומר דהמבייש חבירו שופך דמו כמה פעמים, כי כל עת שזוכר המתבייש הוא בוש ונכלם מאליו ומעצמו, וכן כל פעם שרואה אותם בני אדם אשר ביישו לפניהם הוא בוש ונכלם, ונמצא כמה דמים שופך לחבירו באותו ביוש שביישו בדברים.

במערבא במאי זהירי טפי אמר ליה באחורוי אפיין.

כתב הבן יהוידע לבאר הטעם דנזהרין בארץ ישראל בדבר זה יותר, דידוע מ"ש הרב חסד לאברהם [מעין השלישי נהר י"ח], שיש שני מלאכים הממונים על המיתה, אחד הוא בחוץ לארץ שהוא מלאך המות מצד הס"מ, והשני הוא מלאך מצד גבריאל, והוא בארץ ישראל, ע"ש, וידוע כי על עוון שפיכות דמים יתקנא מלאך המות יותר, כי אומר זו היא אומנות שלו, ואיך יקח אותה האדם להרוג את חבירו, ולכן במערבא שאין מלאך המות מצד הס"מ נכנס שם, נזהרים הם מהלבנת פנים שהיא בכלל שפיכות דמים מפני כי שפיכות דמים היא מלאכה של מלאך המות, וחוששין פן יתקנא ויאמר כמו שיושבי ארץ ישראל נכנסים בגבולו, שלקחו אומנות שלו לשפוך דם, כן הוא יכנס בגבול שאינו שלו ליכנס בארץ ישראל גם כן, ולא סגי ליה חוץ לארץ, לכך נזהרים כדי שלא ימצא מלאך המות עילה להכנס אצלם: פני יהושע על בבא מציעא - דף נח ע"ב

דאמר רבי חנינא כל היורדים כו' חוץ משלשה כו' הבא על אשת איש והמלכין פני חבירו ברבים כו'.

וכתב המהרש"א, יש לדקדק מנ"ל לרבי חנינא הא, בשלמא באשת איש כתיב בהדיא הבא אל אשת רעהו

לא ינקה, ודרשינן לא ינקה מדינה של גיהנם, וכמה מקראות כה"ג אבל במלכין פני חבירו מנא ליה, וליכא למימר דמסברא משמע ליה כיון דמלכין הוא כאילו שופך דמים הא ליתא, דמדקאמר הכל יורדים ועולים משמע דשפיכות דמים גופא נמי עולה, ואפשר נמי דהא דקאמר לעיל כאילו שופך דמים לאו דשקולין הם, אלא שיש בכלל ענין זה ענין דשפיכות דמים כיון דאזיל סומקא ואתא חיורא, אבל אה"נ דמלכין חמיר משפיכות דמים כיון שמביישו בפני רבים, ותדע דהא במלכין אמרינן בפ"ג דאבות דאין לו חלק לעולם הבא, משא"כ בשפיכות דמים, וע"ש הטעם בתוי"ט בשם מדרש שמואל, דהא דמלכין אין לו חלק לעולם הבא יליף לה מדכתיב כי דבר ה' בזה, היינו אדם שנברא בצלם אלהים. וכתב המהרש"א דנראה דמהאי טעמא נמי יורד לגיהנם ואינו עולה, דידוע דמה שאין נשמת האדם רשע נשרפת בגיהנם כתב התורת חיים בשם הזוהר משום דנשמיה גופא נאצלה מתחת כסא הכבוד דכתיב ביה כורסוין שביבין דנורא והיא חלק אלוה ממעל מש"ה אין האש שולט בה לשורפה לגמרי, משא"כ בחטא זה דמלכין כיון דלפי דעתו סובר שלא נברא האדם בצלם אלהים, דאל"כ לא הוי מחציף נפשיה כולי האי להלבין פני חבירו שהוא בכלל דבר ה' בזה, כמ"ש התוי"ט, לכך דנו הקב"ה מדה כנגד מדה שנשמתו נשרפת באש של גיהנם עיין בזה בתורת חיים:

וז"ל התורת חיים, כל היורדין עולין. וא"ת אם כן למה יורדין, וי"ל לטבול הנשמה ולטהרה מחלודת העונות, שכל חטא עושה חלודה וכתם בנשמה ואינה יכולה לשוב למקומה עד שתתלבן תחילה בגיהנום, כמו שכתב הזוהר פרשת ויקהל, מההוא זיעא דחיות אתעביד נהר דינור ונשמתין אתסחיין בההוא נהרא וסלקין לקורבנא, ולא מתוקדן אלא אתסחיין. תא חזי מסלמנדרא דעבדין מיניה לבושא, ומגו דאיהו מנורא לא אתסחייה ההוא לבושא אלא בנורא, אשא אכיל זוהמא דביה ואתסחי, הכי נמי נשמתא דנור דאתנטלת מגו כורסייא קדישא דכתיב ביה כרסייה שביבין די נור, בזמנא דבעיא לאתסחייה מההוא זוהמא דבה אתעבר בנורא ואתסחייה ונורא אכלה כל ההיא זוהמא די בנשמתא ונשמתא אתלבנת. ואי תימא אי הכי עונשא לית ליה לנשמתא בהאי תא חזי וי לנשמתא וכו', ובפרק עושין פסין מפורש באריכות:

דף נ"ט ע"א

נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים.

כתב הבן יהוידע דודאי אין כונתו לומר שיעשה זה העון של ספק אשת איש, ואל יעשה עון זה דהלבנת פנים, דזה לא ניתן להאמר, אך כונתו שיהיה נחשד בדבר זה, ואל ילבין פני חבירו ברבים כדי להציל עצמו מן החשד הזה,

עוד ענוה בישיבתו, שלא היה יושב בבית המדרש על הכסא, אלא על הקרקע ושונה לחכמים.

אמנם קשה במאמר זה, הלא כולי עלמא מודים דבת שבע היה לה גט מאוריה, ואפילו אויביו לא יכחישו בזה, ורק היו אומרים, שגרשה על תנאי אם ימות, ונמצא בא על ספק אשת איש, ואם כן יאמרו לו על ספק אשת איש במה, ולמה שאלו אותו על ודאי אשת איש, דאין זה ענין שלו, ומה תועלת יש להם בשאלה זו. ונ"ל כי שאלו אותו על אשת איש ודאי, כדי שישב מיתתו בחנק, ואז אף על פי דעובדא דידיה היתה ספק אשת איש, חשבו שזיעיל להם דבור זה שמוצא מפיו מיתה בחנק על אשת איש, שילכד בו גם בספק אשת איש, משום דברית כרותה לשפתים, וכאשר טען המלאך דומה [זוהר בראשית דף ח' ע"ב] שראוי להיות נתפש בדבורו שאמר בן מות הוא האיש הזה, וכמ"ש שאמר הא מלה חדא אית לי גביה, דאיהו אפתח פומיה ואמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת, ואיהו דן לנפשיה, טורנייא אית לי עליה, ע"ש, כן הם רצו שישב כך כדי שיהיה נתפש בכך, אך באמת הוא יודע דבת שבע היתה מגורשת גמורה בלי שום תנאי, ואם כן אין כאן אפילו ספק אשת איש, ולכך השיב בפה מלא הבא על אשת איש מיתתו בחנק.

ובזה מובן הטעם דהיו שואלים אותו שאלה זו בזמן שהיו עוסקים בנגעים ואהלות, והיינו כי העוסקים בהלכות נגעים, וכן בטהרות באהלות וכיוצא, הם קפדי וזהירי שלא לדבר בנוכח משום חשש ברית כרותה לשפתים, וכמו שמצינו בגמרא [שבועות ל"ז ע"א] שאמר רב יהודה לרב כהנא כנה שלא תדבר בנוכח, דברית כרותה לשפתים, ולכך בעת שעוסקים בנגעים ואהלות דאותה שעה קפדי וחיישי משום ברית כרותה לשפתים, רצו הם ללכדו בזה באותה מעשה, אך באמת לא חש, מפני כי אפילו ספק אשת איש לא הוה דהיתה מגורשת גמורה:

ואמר מר זוטרא בר טוביה כו' נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש כו'.

כתב הפני יהושע, נראה דמהכא נמי מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא, דהא מאבד עצמו לדעת הוא עוון גדול שנאמר בו כל המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא, ואפ"ה התירו לו כדי שלא ילבין, א"כ מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא, אמנם עכשיו שהתירו לו חכמים אין זה מאבד עצמו לדעת, שהרי לדעת המקום ודעת חכמים עושה כן, אלא דלולי שמלבין חמור כ"כ לא התירו לו חכמים לאבד עצמו, שהרי בכל העבירות שבתורה אמרו יעבור ואל יהרג חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים דגלי בהו קרא, אבל במלבין לא מצינו קרא על זה, אע"ג דילפינן מתמר מ"מ תקשה תמר גופה מה ראתה על ככה ולא דרשה וחי בהם ולא שימות בהם כמו שהקשו בגמרא על חנניה מישראל ועזריה, אלא

דהיינו שהוא נחשד בדבר זה שאומרים שבא על ספק אשת איש, ויוכל לברר הדבר לנקות עצמו מן החשד, אך לא יוכל לברר הדבר ולנקות עצמו אלא אם כן ילבין פני חבריו ברבים, שיגלה מי הוא זה, ומה היה הדבר הזה, ועל זה אומר נוח לו שישאר עליו חשד זה שאומרים עליו שבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו כדי לנקות עצמו מן החשד, מיהו אם נחשד שבא על ודאי אשת איש, ויוכל לנקות עצמו על ידו שיגלה איזה דבר על חבריו, אף על פי שבזה יהיה הלבנת פנים לחבירו, יגלה ויברר הדבר, ואל יחוש להלבנת פנים של חבריו כדי להציל עצמו מן חשד עון חמור, שהוא עון אשת איש ודאי. ובגמרא אמר מנ"ל דחמור הלבנת פנים כל כך, שיקבל עליו האדם לעזו וחשד של ספק אשת איש, ואל ילבין פני חבריו כדי לנקות עצמו מן החשד, ועל זה הביא דרשא דרש רבא, דמשמע מינה שיש דבר קשה בהלבנת פנים שאינו נמצא בעון הבא על אשת איש, והוא דזה יש לו חלק לעולם הבא אחר שהמיתתו בחנק, אבל זה אין לו חלק לעולם הבא, ומאחר דיש בהלבנת פנים דבר קשה מאד, דאין לו חלק לעולם הבא, להכי שפיר אמר רבי יוחנן דנוח לו לאדם לקבל עליו החשד והלעז של ספק אשת איש, ואל ילבין פני חבריו כדי לנקות עצמו מחשד ולעז זה:

ובספר תורת חיים כתב, ואם תאמר אפילו בא על ודאי אשת איש נמי טוב ממלבין, מדקאמר דוד הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא אבל מלבין כו' כמו שכתבו התוספות. ויש לומר דהבא על אשת איש אין לו חלק לעולם הבא אלא אם כן נידון במיתתו הכתובה בתורה על פי סנהדרין ומתודה תחילה, דאז מיתתו מכפרת, כדתנן בפרק נגמר הדין היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומר לו התודה וכו' שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא וכו' עד אמור תהא מיתתי כפרה כו'. ומהאי טעמא כעס דוד כשהרגו לאבשלום, לפי שרצה לדונו בסנהדרין במיתה הכתובה בו כדי שיהא לו חלק לעולם הבא, ורבי יוחנן בזמנו איירי שכבר בטלו ארבע מיתות בית דין והבא על ודאי אשת איש אין לו חלק לעולם הבא כיון שאין דנין אותו, אבל ספק אשת איש יליף שפיר מדוד דיש לו חלק לעולם הבא ועדיף ממלבין, שהרי דוד לא נידון על כך ואפילו הכי השיב דמיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, אלמא סבר דספק אשת איש לא גרע מודאי, וכיון דבודאי יש לו חלק לעולם הבא כשנידון, ספק נמי כיון דלא חייבו רחמנא מיתה לכפר עונו יש לו חלק אף ע"ג שאינו נידון.

דוד הבא על אשת איש מיתתו במה.

כתב הבן יהודע קשה איך קורין אותו בשמו כמו הדיוט, ואין מזכירין אותו בשם מלך, או לא יזכירו שמו כלל. ונ"ל בס"ד, כי הוא מרוב ענוה שלו גזר אומר, דכל עת שהוא יושב ולומד תורה בבית המדרש עם החכמים והתלמידים, יזכירו שמו בלי תואר מלכות, וכאשר נהג

על כרחק דמילתא דפשיטא היא דעון זה חמור מכל העבירות כיון שאין לו חלק לעולם הבא.

אמר רבי חנינא כו' מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו.

כתב הפני יהושע, לכאורה משמע דלא אתא למעוטי אלא גוי, אבל בישראל אין חילוק דאין לך אדם בישראל שאינו מלא בתורה ובמצות, ואע"ג דלמעוטי גוי דרשינן מלעמיתך דכתיב ברישא דקרא לעמיתך אתה מחזיר אונאה ולא לגוי, מכל מקום איצטריך נמי דרשה דאת עמיתו למעט גוי מאונאת דברים. אבל קצת מרבוותא כתבו דאונאת דברים אינו אסור אלא דווקא לת"ח וצדיק, דמפרשי מימרא דרבי חנינא כפשטיה דבעינן שיהא עמיתך בתורה כו'. ושתי הדיעות הובאו בש"ע חושן משפט והובאו לעיל.

מיום שנחרב בית המקדש ננעלו כו' שתם תפילתי כו'.

כתב המהרש"א, והוא מבואר בענין שלמה אף בארץ אויביהם והתפללו אליך דרך ארצם, כי שם פתוח היה שער שמים מקום תפלה לעלות כו' כפרש"י בפ' ויצא, ומשנחרב המקום ההוא ננעל השער אשר שם, דוגמת מלך בשר ודם שכוועס ונועל שער חצירו בפני עבדיו ובעי תפלה ורחמים מרובים לפני המקום שיפתח מנעול השער ההוא. וכתב המהרש"א, ומזה נראה לפרש דבכל מקום שתם בשי"ן הוא לשון פתיחה ולא לשון סתימה כמו שתום העין דבלעם וישתום ויסתום ויגוב כו' דפ"ב דע"ז (ס"ט), והכא נמי איכא לפרושי הכי, שאמר גם כי אזעק ואשוע על צרותי אין אני נענה בשועה וזעקה בעלמא, אך שתם ופתח השער הוא תפילתי לאל. ומדקאמר דבעי פתיחה שמעינן מיניה דננעל השער של תפלה, ודו"ק.

אתתך גוצא גחין ולחוש לה.

כתב הבן יהודע, הא דאומרים לחוש, מפני כי גנאי לאיש שיקח עצה מאשתו בפומבי, לכך אמרו לו לחוש לה בקשת העצה, ואז ודאי גם היא תשיב לך בלחישתה, ולכן לא אמרו לו גחין ושמע דבריה, או ושמע עצתה.

וכתב עוד לבאר דרך דרש מה שאמרו אתתך גוצא, דידוע הקושיא דמקשים בקראי, דפסוק אחד אומר מצא אשה מצא טוב [משלי י"ט כ"ב], ופסוק אחד אומר ומוצא מר ממות את האשה [קהלת ז' כ"ו], ומתמצים דהאשה צריכה להיות נכנעת לבעלה, שלא תחשוב עצמה שוה אליו במעלה, אלא תחשיב היא חצי בעלה במעלה, דאם תחשוב עצמה בהשוואה עמו, הרי זו מרה כלענה, דלכך הקב"ה הטיל יו"ד באיש, וה"א באשה, שהיא חצי מספר היו"ד, להורות שצריך שתחשוב עצמה חצי בעלה במעלה, אבל אשה רעה שתחשוב עצמה בהשוואה אינה רואה עצמה בשם אשה, אלא האשה בתוספת ה', כדי להשלים חסרונה להיות שוה עם בעלה, שיש לו אות יו"ד,

ושני ההי"ן הם מספר יו"ד, ולזה אמר ומוצא מר ממות את האשה בתוספת ה', שמשוה עצמה עם בעלה, הנה זאת היא מר ממות, אבל על הרואה עצמה בשם אשה, עליה נאמר מצא אשה דייקא מצא טוב.

ובזה פירש המאמר [אבות פ"א] ואל תרבה שיחה עם האשה, דהיינו עם הרואה עצמה בשם האשה, שתשוה עצמה עמך, אל תרבה שיחה לבקש ממנה עצה במילי דביתא, אלא התרחק ממנה, ולזה אמר אתתך גוצא, שרואה עצמה היא חצי שלך במעלה, ואינה משווה עצמה עמך, זו היא אשה טובה, גחין ולחוש לה לקבל ממנה עיצה, דעליה נאמר מצא אשה מצא טוב:

כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה.

כתב בספר תורת חיים, לאו שאין התפילות נכנסות כלל דרך השערים כיון שהן סגורות, חלילה לומר כן, דודאי הן נכנסות, אלא שצריך האדם לאפושי ברחמי הרבה ולכוין דעתו בכל לבו עד שיפתחו השערים, ואינו נענה מיד כשמתפלל אלא כאדם הדופק על שער הבית ואין פותחין לו מיד עד שהוא דופק בכל כוחו, וכדאמרין בפרק מרובה דלת הננעלת לא במהרה תפתח. אבל שערי אונאה פתוחין הן, והצועק על אונאת דברים נענה מיד, כדבר שנאמר עוד הם מדברים ואני אשמע. וכן משמע בעובדא דרבי אליעזר בסמוך, דקאמר אשכחתייה דנפל על אנפיה אמרה ליה קום קטלית לאחי, אדהכי נפק שיפורא כו' מדקאמר אדהכי משמע דמיד תוך כדי דבור יצתה נשמתו של רבן גמליאל, והיינו לפי ששערי אונאה פתוחין לכך נענה מיד כשנפל על אפיה. ונראה דהיינו דנקט נפק שיפורא ולא קאמר אדהכי שכיב ר"ג, לאשמעינן כי בעוד שהיתה מדברת אליו שמעו הקול שמת ר"ג, שכל כך מיד נענה. וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות מכירה שכתב וכל הצועק מאונאת דברים נענה מיד, שנאמר כי אני ה' וכן משמע קצת לעיל דקאמר שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה, פירוש הפורענות ממהרת לבא כיון דגם שערי דמעות פתוחין הן ונכנסין מיד:

והמהרש"א כתב, כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה כו', אף אם נאמר דלמדין מן הכללות במקום שנאמר בו חוץ, אין זה סותר הא דאמר לעיל שערי דמעא לא ננעלו, דהיינו אונאה היינו דמעא, דמתוך שאדם קובל על אונאתו יבא לידי דמעא, כדאמרין לעיל יהא זהיר באונאת אשתו דמתוך שדמעתה כו' וכדפרש"י לקמן גבי מקובלני מבית אבי אבא מבית דוד כו' חוץ משערי אונאה כו' וקרובה להוריד דמעא. עכ"ל. ויליף לה מדכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך כו', דרך משל כששער העיר ננעל אין רואה מתוך העיר לחוצה לה כי השער מפסיק, אבל נצב על החומה רואה לחוץ ואין השער הננעל מפסיק מלראות חוצה, וק"ל:

הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה.

בזמנא דאתקנת ביתא ואתחברו דכר ונוקבא, כדין אימא עלאה אריקת ברכאן לברכה לון בגוונא דא אימא תתאה וכו':

וכתב דנראה דהיינו הא דאיתא בסוף פרק שלשה שאכלו, עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכת המזון וחד מינייהו הא דמשגרו לאינשי ביתו במתנה, ומפרש התם כי היכי דתתברך דביתהו, ואמרו חז"ל איה שרה אשתך, דלכך שאלו לשגר לה כוס של ברכה. הטעם נראה דדוקא אשתו של אדם מסוגלת לכוס של ברכה, לפי שהמברך ברכת המזון על הכוס הוא מושך שפע ברכה העליונה מלמעלה למטה ומתברך כמו שהאריך בזוהר ריש פרשת עקב, נמצא דכוס של ברכת המזון כוס ישועות הוא ומלא ברכה עליונה ועל ידו הברכה שרויה בביתו, לכך נכון לשגר במתנה לאשתו כדי שתתברך ממנו, דכיון דהאשה עיקרא דביתא ואין הברכה מצויה בבית אלא בשבילה נמצא כשהיא שותה כוס של ברכה מתברך הבית ממנה תוספת ברכה בשפע רב, כדאשכחן בברכת כהנים דכתיב בהו ואני אברכם, שהקב"ה מברך לכהנים תחילה ועל ידי כן נמשך הברכה בשפע מן הכהנים על ישראל, וכתיב ואברכה מברכך, שהוא יתברך מברך תחילה להמברך מהטעם הנ"ל.

וכן משמע שם דקאמר ליה רב נחמן לעולא לישדר מר כסא דברכתא לילתא, ואמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר וכו', משמע דהא כהא תליא, דעולא סבר דברכת הבית לאו באשה תליא אלא באיש, ולהכי לא בעי לשדורי לה כסא דברכתא לילתא, אבל למ"ד משגרו לאנשי ביתו ס"ל דאין הברכה מצויה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו כדאמרינן הכא, ולכך משגר לה כוס של ברכה כדי שתתברך ממנו ותשפיע תוספת ברכה בביתה:

והיינו דאמר רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתערתו.

כתב הבן יהודע, לשון והיינו משמע שבאותו המאמר של רבי חלבו בא לפרש דברי רבא אלו, ונראה הכונה, דבלאו דברי רבי חלבו היינו מפרשים דברי רבא שאמר תתערתו, גם על עסק משא ומתן, אך בדברי רבי חלבו שאמר אין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם, דנקיט להדיא בתוך ביתו, ולא אמר הברכה בסתם, יש לנו לפרש דברי רבא שאמר תתערתו, איירי נמי בכהאי גוונא שהוא במזון ופרנסה הנמצאים בבית, ושייכים לביתו של אדם, דראוי להשוות דברי רבא עם דברי רבי חלבו, ובזה מובן הטעם שהאשה נקראת לחם, לרמוז כי בעבורה תהיה השפעת הלחם שהיא כללות הסעודה שבבית, כי כל הסעודה נקראת בשם לחם, וכמ"ש [דניאל ה' א'] עבד לחם רב, וכן נמי מספר אשה עולה מספר ברכ"ה לח"ם עם הכולל:

כתב בספר תורת חיים, משמע דפורענות ע"י הקב"ה בעצמו קשה טפי מע"י שליח, וקשה דפרק חלק תניא ופרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה בעצמו, סנחריב שחירף ע"י שליח נפרע ע"י שליח, ופירש"י ז"ל שם בעצמו לא היה בזוי כל כך לכך הקב"ה פרע בעצמו ולא מתבייש כל כך, דאינו דומה מתבייש מן הגדול כו', משמע דעל ידי שליח גרע טפי, ואי משום דהבושת מרובה מכל מקום על ידי הקב"ה העונש יותר מרובה. ועוד דעונש פרעה וסנחריב מיתה היה ולא בבשת תליא מלתא. ועוד דבאגדה דרש והכיתי כל בכור אני ולא מלאך ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח, משמע דעונש פרעה כיון דע"י הקדוש ברוך הוא היה העונש קשה טפי. לכך נראה דהכי קאמר, פרעה שהעזי פניו וחירף בעצמו לכך ענשו מרובה שנפרע ממנו הקדוש ברוך הוא בעצמו, סנחריב שלא העזי פניו ולא חטא אלא ע"י שליח נפרע ע"י שליח:

ג' אין הפרגוד כו'.

כתב המהרש"א, הכא איירי אף בזמן שבית המקדש קיים, שהשער עדיין לא היה ננעל אך הפרגוד שהוא מחיצות וילון בעלמא נגד הפתח לצניעות בעלמא היה ננעל, ואמר דמפני ג' אלו לא היה ננעל. ומשום הכי גבי אונאה לא יליף ליה מונצב על חומת וגו' שכתבנו לעיל, דהשער אינו ננעל בפני אונאה ודמעה בזמן שאין בית המקדש קיים, אלא יליף לה הכא מתיבתא אנך שלא היה הפרגוד ננעל אף בזמן שבית המקדש קיים:

לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו כו'.

כתב המהרש"א, ר"ל לפרנסת ביתו, דאפילו בשעת בצורת שאסור לאדם לאצור תבואתו כדאמרינן בפרק הספינה מיהא כדי הוצאתו לשנה שרי כדפי' רשב"ם שם, וק"ל:

אין הברכה מצויה כו' שנאמר ולאברם היטיב בעבורה.

כתב המהרש"א, דלפי פשוטו הוא מקרא חסר, וכאילו אמר ולאברם היטיב פרעה בעבורה כפרש"י בחומש, ולכך דרשו היטיב, מי שבידו הטובה והברכה, שהוא הש"י, היטיב לו בעבורה וק"ל:

והתורת חיים כתב, וכי האי גוונא איתא ביבמות השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה שנאמר להניח ברכה אל תוך ביתך. והטעם נראה כמו שכתב הזוהר פרשת בראשית וזה לשונו, תא חזי בזמנא דבר נש הוא בביתיה עיקרא דביתא דביתהו, בגין דשכינתא לא אתעדי מן ביתא בגין דביתהו כמה דתנינן ויביאה יצחק האהלה שרה אמו, דשרגא אתדלקת, מ"ט בגין דשכינתא אתא לביתא, רזא דמלה אימא עלאה לא אשתכחא לגביה דכורא אלא

אלא התורה נמסרה בשלימותה מדור לדור, וכשהתמעטו הלכות החלו המחלוקת, ומחלוקת הראשונה היתה דוקא בדין דרבנן, בדין סמיכה. ומכל מקום היתה עדיין רוב התורה נמסרת בקבלה, וזה שמצאנו ברבי אליעזר שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם, כי היה מאחרוני המקבלים.

והנה כאן היתה מחלוקת עקרונית, דרבי אליעזר טען שלא יתכן להכריע את ההלכה על פי סברא ורוב דעות מול חכם שקיבל להדיא את ההלכה איש מפי איש עד משה, ואמנם הביא ראיות דבריו אבל עיקר הענין שלא היה מוכן לקבל דעת הרוב הוא מסיבה הנ"ל, ועוד, איך אפשר להכאייע על פי רוב דעות, דמי ידוע מי הם בעלי הדעות הנ"ל שמצטרפים לרוב.... אבל היות ובאמת אז הגיעה תקופה חדשה לעם ישראל, שיותר אין מקבלים ממש וצריכים להכריע את ההלכה על פי רוב, ורבי אליעזר לא קיבל זאת, הוכרחו לנדותו כדי להנהיג את ההנהגה החדשה הנ"ל.

וזה שמצאנו בגמרא חגיגה [ג' ע"ב], מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד אמר לו מה חידוש היה בבית המדרש היום אמר ליה נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית אמר לו יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך פשט ידיו וקבל עיניו. בכה רבי אלעזר ואמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם אמר לו לך אמור להם אל תחושו למנייניכם כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכתא למשה מסיני עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית וכו'.

דהיינו דכאן ראה רבי אליעזר כי יש סייעתא דשמיא לחכמים, דגם אם לא קבלו מרבתייהם את ההלכה, מכל מקום מסייעים בידם לכיין להלכה, כמו כאן שכינו להלכה שקיבל רבי אליעזר אף שהם לא קיבלוה רק הגיעו אליה מסברא, ולכן אמר אל תחושו למנייניכם, כי סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, לכיין את ההלכה, ע"כ עיקרי דבריו, ודפח"ח.

דף נ"ט ע"ב

מאי עכנאי אמר רב יהודה אמר שמואל שהקיפו דברים כעכנא.

כתב הבן יהודע, נראה דהשואל ידע כי עכנאי הוא שם של בעל התנור ששמו עכנאי, אך שואל מאי קמשמע לן תנא דבריייתא בשם בעל התנור, דמה לנו לדעת את שמו ומי היה, ומשני דקמשמע לן שיש בשמו משמעות על הענין הזה שנפל בין החכמים בדין התנור ההוא, שהקיפוהו דברים כעכנא וטמאוהו:

חרוב זה יזכיה.

ובאופן אחר, דלא תימא רבא עצה טבעית מייעץ לבני מחווא, משום דנשים דבני מחווא היו מפונקות ועצלניות ואינן משימות עין השגחתן על כל הנמצא באוצרות הבית של מאכל ומשתה ועצים וכיוצא, ולכן יהיה הפסד הרבה לבעל הבית בכל הדברים הנמצאים בבית, ולכן מייעץ אותם לייקר את הנשים שישחדו אותן ביקר זה שעושים להם, כדי שישגיחו על כל הנמצא בבית בשמירה לשמרו היטב, ולהסיר כל נזק ואיבוד, לכן אחר ששמענו מאמר זה דרבי חלבו המדבר בענין השפיע שנשפיע האדם בברכת הבית בעבור אשתו, עתה ידענו כונת רבא לאו עצה טבעית היא זו, אלא כונתו לומר לייקר הנשים כדי שירבה השפיע שלהם מלמעלה, בעבור זאת, מדה כנגד מדה. והא דאמר רבא זה לבני מחווא בלבד, בשביל שהם היו עשירים כידוע, ולכן יש להם יכולת לייקר נשיהם במלבושים ותכשיטים:

תנן התם חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין.

הנה כל מעשה זה דרבי אליעזר וחכמים אומר דרשני, דמה ראה רבי אליעזר להתעקש כל כך ולשנות את הטבע כדי להוכיח את צדקתו, וכי רק בזה נחלקו רבי אליעזר וחכמים, הלא נחלקו במשנה במאות מקומות, ומה נשתנתה מחלוקת זו מכל המחלוקת. ועוד מה חרי האף הגדול בזה, לשרוף טהרותיו לפניו ואף לנדותו עד יום מותו, וצא וראה בתלמוד והמדרשים פרשת גדולתו של רבי אליעזר, דלא בכדי קרו שמו רבי אליעזר הגדול. וראה במדרש רבה [שיר השירים פרשה א' פסקה כ']. ובית מדרשו של ר"א היה עשוי כמין רים, ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לשיבה. פעם אחת נכנס רבי יהושע התחיל ונושק אותה האבן, ואמר האבן הזאת דומה להר סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית. ע"כ. והכיצד מנדין לאדם כזה, וכמה תורה נחסרה מאותו דור, ואף נענשו על כך, כדאיתא [סנהדרין ס"ה ע"א], כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו וכו' נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו אמר להם ועד עכשיו למה לא באתם, אמרו לו לא היה לנו פנאי, אמר להן תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא שלי מהו אמר לו שלך קשה משלהן. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת וכו'.

ושמעתי לפני הרבה שנים מהג"ר אליעזר פלצינסקי זצ"ל ביאור נפלא בזה [בתוספת ביאור], כי ידוע שעד תקופת הזוגות לא היתה מחלוקת בתורה בין החכמים,

כתב הבן יהודיע, יש לדקדק למה בחר רבי אליעזר להביא ולעשות אות ומופת מן החרוב ומאמת המים ומן כותלי בית המדרש, גם י"ל בתשובת החכמים, שאמרו לו אין מביאים ראיה מן החרוב, דמשמע אם היה האות באילן אחר היה נחשב לראיה, אך מן החרוב אין ראיה.

וכתב לבאר, כי רבי אליעזר רצה בתחלה לעשות אות מן החרוב, אע"ג דהיה שם מין אילן אחר, מפני כי חרוב לשון חורבא, וזה יורה על סברתם שרוצים לטמא התנור ולהחריבו, ובא האות בעקירת החרוב להודיעם, דהסברא שלהם שהיא מחרבת התנור תיעקר ויזוז ממנה ויודו לסברתו המטהרת התנור ומקיימת אותו, והם אמרו לו אין מביאין ראיה מן החרוב, כלומר מן משמעות החרוב ועקירתו אין ראיה לדבריו, אלא אדרבה האות הזו ראיה לחזק סברא דידן, שהודיעו מן השמים באות זה לעורר אותך על סברא שלך שאתה חולק בה על הרבים ואתה מחריב ההלכה של אחרי רבים להטות הכתובה בתורה, וחורבן הלכה זו היא חורבן עולם, שעתה ירבו המחלוקות בישראל, והודיעו לך בעקירת החרוב שתעקר סברה זו החולקת על הרבים ממקומה, ואתה תחזור בך, אך באמת אף על פי שהם השיבו כך, ודאי נראה דהאות של החרוב נעשה לכבודו לחזק את דבריו, ולכן נעקר מאה אמה כמנין מודים, לרמוז שהם צריכים להיות מודים לדבריו, ומאן דאמר נעקר ת' אמה הוא כמנין משכיל, לרמוז שהוא משכיל בדבריו וסברתו:

וכאשר ראה שלא הועיל זה האות כנגדם, ואדרבה עשו משמעות האות לסייעתם, אמר אמת המים יוכיחו, כי דברי תורה נקראים בשם מים, וגזר שהמים יחזרו לאחוריהם, לרמוז להם שגם הם יחזרו מסברתם לאחור, ולכן אמר יוכיחו לשון רבים, ולא אמר אמת המים תוכיח, שהוא לשון יחיד, משום דמפרש המים הוכחה כנגדם שהם רבים, והם השיבו אין מביאים ראיה לחזק סברתך מן אמת המים, ולא אמרו מן המים אלא מן אמת, רוצה לומר דאזלינן בתר האמה שהיא יחידית וחזרה לאחור, הנה זה האות לסייעתא דידן נעשה להודיע כי אתה היחיד תחזור לאחור ונתודה לנו. אי נמי אמרו אין מביאין ראיה מן אמת המים, כי אדרבה יש לנו לפרש דאות זה של המים שחזרו לאחור הוא סייעתא לנו, כי המים דרכם לטהר הטמא, ועתה חזרו לאחור, להורות שאין כאן טהרה בדין זה, דחזרה שחזרו לאחור הפך מנהגם וטבעם, מורה לדחות הטהרה מדין זה של התנור:

ואחר כך חזר ואמר כותלי בית המדרש יוכיחו, והטו הכותלים ליפול, וחשב כי אות זה ודאי הוא מורה לחזק סברתו ולסתור סברתם, כי לא היה האות בכותל אחד, אלא בכותלים הרבה, והוא לרמוז שהם הרבים סברתם נופלת, ואין לה קיום כנגד סברתי, או הכונה שהם הרבים נופלים בסברתם, והוא עומד בסברתו, וגער בהם רבי יהושע, שאם יפלו ממש יהיה פסידא רבא לבנותם, ואלו

הכותלים היו של חצר בית המדרש שהיה לפניהם ואין אלו כותלים של מקום ישיבתם, וגם על האות הזה לא השגיחו, כי אמרו י"ל האות לסייעתא דידן הוא, שבאו להודיע מן השמים שהלכה כדברינו שאמרנו התנור טמא, שצריך אז להפיל את כותלים של התנור, ולא כרבי אליעזר שהוא מטהר אותו ומקיים כותליו. ודע כי מה שגער רבי יהושע בכותלים ודבר עמהם, לא גער ודבר עם הכותלים אלא עם המלאך השלוח מן השמים לעשות האות להפיל הכותלים, ובשביל כבוד המלאך תפס דבריו בלשון זה, כאלו הוא מדבר עם הכותלים:

חזר ואמר מן השמים יוכיחו, ויצתה בת קול ואמרה וכו'. אז עמד רבי יהושע על רגליו לכבוד בת קול, כי דבריו אלו שאומר עתה הם כלפי דברים שאמרה בת קול, וטען טענה נצחת, שזה הוא כבודו יתברך שאין אנחנו משגיחין עתה בבת קול לסתור ההלכה המפורשת בתורה שאמרה אחרי רבים להטות, שאם נשגיח בבת קול לבטל דבר אחד מדברי תורה, אם כן יהיו כל דברי תורה בטלין חס ושלום מכאן ולהבא. אי נמי אומרם עמד רבי יהושע על רגליו, כלומר טען טענה נצחת שיש בה עמידה על רגליו, כי ידוע כל חכם אשר יאמר דבר בבית המדרש, וישיבו החכמים על דבריו ויסתרו אותם, אומרים עליו לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, וכאן בא המאמר לתת שבה ויקר לדברי רבי יהושע בטענה זו, שהשיב טענה נצחת, ועמד על רגליו קרינן עליה בטענה זו:

ודע, כי בודאי הגמור כל האותות אשר עשו מן השמים לעזור את רבי אליעזר, וגם יציאת בת קול לעזרתו, הכל היה בהשגחה מאת השי"ת לתיקון העולם מכאן ולהבא, לעשות בזה יסוד חזק ואמיץ ונכון וקיים לדברי תורה, שלא יבא שום חכם וזקן אפילו אם הוא גדול בחכמה, ויחיד בדורו, להורות מה שלבו גוזר היפך רבים, ובוה תרבה המחלוקת ותהיה התורה כעשרה תורות, והיה גלוי וידוע לפני הקב"ה שהחכמים ההם תקיפים ואמיתיים, ואף על פי שיראו אות ומופת וגם ישמעו דברי בת קול מכרזת לסייע דברי היחיד, הם לא ירצו לבטל מה שכתוב בתורה אחרי רבים להטות לבלתי יסתרו דבר אחד מן התורה, ולכן גזר הקב"ה לעשות כל האותות הנסיים האלה וגם יציאת בת קול, ובכל זאת לא ישגיחו החכמים לבטל דבר אחר מן התורה, דאז בזה נעשה יסוד גדול מיוסד לדורות הבאים, שלא יוכל אחד לבטל אות אחת מן התורה, כי בשמעם שכל האותות האלה וגם הכרזת בת קול לא הועילו, מי יוכל לפתוח פיו לבטל אות אחת מן התורה, ומי יוכל להראות אותות ומופתים כאלה לפני אנשי דורו כדי לקיים דבריו לבטל אות אחת מן התורה, ובודאי פרסום גדול ונורא הנעשה בדבר זה, יהיה זכרונו קיים עד סוף כל הדורות, ועתה בין תבין, כי אף על פי שנעשה אחר כך צער גדול לרבי אליעזר בענין זה, הנה זכות הוא לו, מאחר דענין זה נעשה יסוד חזק ואמיץ

לקיום דברי תורה ולבטל המחלוקות, ועל רבי אליעזר נאמר בענין זה, מגלגלין זכות ע"י זכאי:

והנה אם תדקדק היטב בדברי הבת קול, תמצא כי דקדקה שלא אמרה דברים חלוטים בלשון גזרה, אלא דבריה היו בלשון שאלה, מה לכם אצל רבי אליעזר, ואם היה רצונו יתברך שיהיו מודים לדברי רבי אליעזר, לפסוק הלכה כמותו בדין זה, היתה בת קול אומרת הלכה כרבי אליעזר, וכאשר גזרה אומר במחלוקת בית שמאי ובית הלל [ערוכין י"ג ע"ב]. שיצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלקים חיים, והלכה כבית הלל, אך כאן אמרה לשון שאלה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום, ולשון מה לכם נראה ומורה שיש להם טענה נצחת כנגדו, ושואלת מה היא, ומה בפיכם לטעון בדבר זה, הרי בדברים אלו מחויה להו במחוג, אם יש לכם לדבר תשיבו ותאמרו מה בפיכם, ואז נתגבר רבי יהושע כארי, ועמד על רגליו ודבר דבריו:

נצחוני בני נצחוני בני.

כתב הבן יהודיע לבאר כפל הלשון, אחד על אשר לא השגיחו באותות של חרוב ואמת המים וכתלי בית המדרש, וחד שלא השגיחו גם בבית קול. וכתב עוד כי אע"ג דמעיקרא לא היה רוצה השי"ת שיבטלו דבריהם כנגד דברי רבי אליעזר שהיה יחיד, ועשה כל האותות, וגם בת קול, כדי שיהיה בזה יסוד אמיץ וחזק לדורות, וכאמור, עם כל זה אמר לשון זה של נצחוני בני, באהבתו בחכמים ליקרם ולכבדם, וחוץ וכבוד נתן להם השי"ת בדברים אלו, על אשר עשו רצונו ולא השגיחו, שבזה נעשה יסוד חזק לקיום דברי תורה ולביטול המחלוקות:

והמהרש"א כתב לבאר מה שאמר חרוב זה יוכיח כו' אמת המים יוכיח כו' וכתלי בה"מ יוכיחו כו', יראה בזה כלפי מה שאמרו בפרק קמא דחגיגה דברי חכמים כדרכונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות כו', מה נטיעה זו פרה ורבה אף דברי תורה פרה ורבה. בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבין ועוסקין בתורה, הללו מטהרין והללו מטמאין, שמא יאמר היאך אני לומד תורה מעכשיו, ת"ל כולם נתנו מרועה אחד כו' אמרן מפי אדון כל המעשים כו', אף אתה עשה אונך כאפרכסת לשמוע וקנה לך לב מבין כו'. העולה מדבריהם אלו דברי המטמאין והמטהרין כולם דברי א-להים חיים הם דאיכא צד לטמא וצד לטהר, אלא שהתורה נתנה למטה להכריע על פי הרוב, דכתוב אחרי רבים להטות, ועל כן סיים קנה לך לב מבין לשמוע כו', שאין לאדם להכריע בלי נטיית והכרעת הלב אך ישקול הדבר בדעתו לפי הבנתו ושכלו טרם שיטה לאחד מן הצדדים. ועל כן א"ל ר"א אף שאתם הרבים להכריע, הנה אמרו בתנאי אחרי וגו' הרבים כנטיעה זו שהיא פרה ורבה, והוא דרך משל שיש לו לב מבין לפרות ולרבות בחכמה, אבל הכרעת הרבים

שלכם נגדי היא כנטיעת החרוב שאין בו פריה ורביה, רק לשבעים שנה הוא עושה פירות, ודברכם עקורים הם כחרוב הזה שאינו עושה הרבה פירות. ואמרו לו אין מביאין ראיה מן החרוב, כי אפשר שעקירתו הוראתו הוא בהיפוך, לפי שאתה מהמועט ואין לך פריה ורביה בחכמה ובדעת.

וא"ל אמת המים יוכיח כו', לפי שאמר להם כפי התשובה שהשיב להם שיש בכם הרבה אשר להם לב להבין להודות לדברי, אבל מפני הגאווה כי כל אחד מכם מתבייש לחזור מדבריו אשר כבר היה עמו הרבים, ועל פי מה שאמרו בפ"ק דתענית למה נמשלו דברי תורה למים, לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה כו', ועל כן אמר להם הנה אמת המים יוכיח שהוא הולך באמת כפי דרך התורה ממקום גבוה לנמוך, אבל אמת המים הזה יחזור לילך לאחוריו למקום גבוה כמו שאתם עושים לילך בדרך התורה לאחוריו אחרי גאוותכם. וא"ל אין מביאין כו', שאפשר שהוראת חזרתו עליך, שאתה המעוות, ואין לילך אחריך כמו שאין האמה הולכת כדרכה רק לאחור.

וא"ל כתלי בה"מ כו', הוא כי מהידוע כי הבתי מדרשות הוא דבר הכרחי לתורה, כמ"ש בלעם דכולן חזרו לקללה חוץ מבכ"נ ובתי מדרשות, ועל כן אמר להם לפי דעת הרבים הנפולה והדחוייה שלכם שאינה רק בדרך הקנטור ונצוח שאינו אמיתי, ראוי שגם הבתי מדרשות אין בהם צורך והכרח וראוי ליפול.

וא"ל אם ת"ח מנצחין כו', כי הנצוח אמיתי נאמר לפי דעת אמיתת הלב של בעל הנצוח, וע"כ אתם מה טיבכם, כי הבתי מדרשות יעמדו ללמוד בהם תורה להכריע לפי דעת הרבים. ואמר ועדיין מטיין כו', אפשר שאמר כן כי בכל דור ודור יש הלומדים בדרך הנצוח וקנטור כמו שחשב רבי אליעזר עליהם, ויש לומדים לפי הנצוח האמיתי כדעת רבי יהושע.

ושאמר לא בשמים היא כו' ואין משגיחין בבית קול כו', הוא כפי מה שאמרו לא ניתנה התורה למלאכי השרת, ועל כן אין להכריע רק העוסק בה. ושאמרו מנין שמשתמשין בבית קול כו' הוא בדבר שאינו נגד התורה, ושאמר ג"כ נצחוני בני נצחוני בני בלשון כפל, אמר כן על ב' הצדדין הן המטמאין הן המטהרין, שכ"א היה בידו תשובות ונצחון לדבריו:

ובספר תורת חיים כתב לבאר הויכוח הנ"ל, מה שהוכיח דבריו דוקא מן החרוב ואמת המים וכתלי בית המדרש, דנראה לפרש דכי היכי שנוזמן לו לרבי שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בנו מערה ללמוד בה בבית המדרש ואיברו להו חרובא ועינא דמיא להתפרנס מהן, היו רגילין לבנות בית המדרש ולנטוע חרובא ולתקן אמת המים להתפרנס מהן אותן התלמידים דדחיקא להו מלתא, וישבו בבית המדרש תמיד כרשב"י ובנו רבי אליעזר, להוכיח שהלכה

כמותו ודבריהם בטלים לגביה אף על גב שהן מרובין, לכך אמר אם אמת שהלכה כמותי ודבריכם בטלים לנגדי יתבטל מקום וועד מדרש שלכם, והתחיל בחרוב שהיה לצורך בית המדרש כנ"ל, ואמר חרוב זה יוכיח, שיהא נעקר מכאן. ואמרו לו אין מביאין ראיה מן החרוב, פירוש אין זו ראיה, דאף על גב שנעקר ארבע מאות אמה אכתי יכולין התלמידים ללכת שמה ולהתפרנס ממנו, אי נמי אפשר לנו לפרנס התלמידים בלא החרוב ואין וועד המדרש מתבטל על ידי כך.

חזר ואמר אמת המים יוכיח, שיחזרו לאחוריהם ולא יהיה מים לתלמידים לשנות ויתבטל המדרש, אמרו אין מביאין ראיה כדפי' גבי חרוב. חזר ואמר כתלי בית המדרש יוכיחו שיפלו ולא יהיה מקום לתלמידים להתוועד שמה, לכך גער בהם רבי יהושע, שאם נפלו כדברי רבי אליעזר לא היה באמת מקום מדרש לתלמידים ללמוד בו והיה מדרש זה בטל, וכיון שזולזל רבי אליעזר בכבודו בהוכחות הללו לכך נמנו עליו עתה וברכוהו שהמזולזל תלמיד חכם חייב נידוי:

כמדומה לי שחביריך בדלין ממך.

ביאר הבן יהודע כוונתו באומרו ממך, לעשות התנצלות למעשיהם, לומר מה שעשו ענין ההבדלה כל זה היה ממך, שאתה גרמת במה שעמדת בדבריך נגד הרבים לחלוק עמהם ולהכריחם ע"י אותות ומופתים שיהיו מודים לדבריך, ולכך חשו בעבור דורות הבאים שלא ירבו מחלוקות בישראל, ולא יבא אדם לבטל דבר אחד מן התורה ע"י הראותו לאנשי דורו או מופת, יהיה מה שיהיה:

שליש בזיתים, שלישי בחיטים, שלישי בשעורים.

כתב הבן יהודע, צריך להבין העולם מה חטאו שלקו, ממה נפשך, אם החכמים עשו שלא כדין חס ושלוש שונאיהם ילקו, ואם עשו כדין אין לו לרבי אליעזר תרעומת בדבר זה, ולמה לקה העולם. ונ"ל דהנה ודאי מה שעמד רבי אליעזר בדבריו וחלק על רבים, שגה בזה, שלא היה מן הראוי להחזיק כל כך במחלוקת זו, ומה שהסכימו לברכו ועשו חרם הקשה מנדוי, כל זה עשו למגדר מילתא, בעבור תיקון העולם שלא ירבו מחלוקות בישראל מכאן ולהבא, ולכן לקה העולם שבעבור עוונות הדור נעשה צער זה לרבי אליעזר, יען כי בודאי רבי אליעזר לרוב צדקותו וחסידותו וקדושתו לא היה שוגה בדבר זה להחזיק במחלוקת כל כך עד שהגיע הענין למדרגה זו, כי הוא תנא מובהק וחכם גדול ובקי בכל התורה כולה, ויודע שהיחיד צריך להטות אחרי רבים, ואיך יחלוק על רבים ויהיה נצב לקראתם להעמיד דבריו, אך ודאי עונות הדור גרמו, שיהיה תקיף בדעתו בדבר זה, להחזיק דבריו כל כך עד שהגיע הענין למדרגה זו, ולכן נענש הדור ההוא, על כי עונותם גרמו זה הצער

לרבי אליעזר, וכיוצא בזה אמרו רז"ל על יום שנחלקו בו שמאי והלל והיה הלל כפוף ויושב לפני שמאי, והיה קשה לישראל אותו היום, כיום שנעשה בו העגל, וכמ"ש המפרשים על זה, וכן הענין כאן:

והא דלקו זיתים וחיטים ושעורים, נראה כי בעת שברכוהו גזרו והסכימו שלא להתיר לו כל ימי חייו, ועשו כן למגדר מלתא לפרסם הענין בשביל דורות הבאים, ולכן אף על פי שהוא קבל עליו את הדין, וקרע וחליץ שהודה בחרם שעשו, לא הלך אחר כך לבקש מהם התרה, שכבר הסכימו שלא להתיר, ורק בעת פטירתו אמרו הותר הנדר, וכנזכר במדרש, ודבר זה רמזו אליו רבי עקיבא באומרו בדלין ממך, והוא בכה ונצטער מכח גזירתם זו בשביל ההתרה, כי ראה דמעתה לא יוכל ללמד לאחרים, והואיל ונחסר העולם מן שלשה מיני לימוד שהיה מלמד לאחרים, שהם האחד לימוד הסוד, וכנגד זה לקו הזיתים שמהם יוצא האור, והשמן נעלם בזית, והשני לימוד פשט התורה הנגלה, וכנגד זה לקו החיטים, והשלישי לימוד דרך ארץ, וכנגד זה לקו השעורים.

או דלקו שלשה מינים כנגד שלשה מיני צער שקבל ועשה על עצמו, שהם קריעת בגדיו, וחליצת מנעליו, וישיבתו על הקרקע, או לקו השלשה הנזכרים בעבורו, לרמוז כי הוא שלם בשלשה מידות טובות, שהם תורה ויראת חטא וגמילות חסדים, או להורות שהוא שלם בקדושת המחשבה, ובוזה לקו הזיתים שיוצא מהן השמן, שהוא סוד חכמה שהיא סוד המחשבה, ובקדושת הדיבור כנגד זה לקו החיטים, דאמרו רז"ל אין התינוק מדבר אבא ואימא עד שיטעם טעם דגן, ולקו השעורים כנגד קדושת המעשה, דהבהמה מאכלה שעורים, ואין פועל בבהמה אלא מעשה:

והמהרש"א כתב, א"ל רבי עקיבא אני אלך כו' מה עשה רע"ק לבש שחורים כו', היינו שהודיע לו דרך כבוד, ועל כן לבש שחורים כו' כאלו הם מנודים ממנו כו', וז"ש כמדומה לי כו', לא שהם נידו והבדילו אותך אלא כאילו הם מנודים ומובדלים ממך. ואמר שלקה העולם שלישי בזיתים כו', כי ג' אלו הם עקרי חיי נפש אדם ולא לקה אלא שלישי מהם שהוא המיעוט, ע"ש שגם הוא היה המיעוט ורבים חולקין עליו.

והתורת חיים כתב לבאר הא דאמרו לקה העולם שלישי בזיתים שלישי בחטים וכו', דהטעם שלקה העולם שלישי דוקא נראה משום דאין העולם מתקיים בפחות משלשה צדיקים עמודי עולם, אי נמי בשני צדיקים והקדוש ברוך הוא צדיקו של עולם מצטרף עמהן, דאין שום דבר יכול לעמוד בבציר מתלתא כרעי, דאומן העושה מטה כסא ושלחן ומנורה בבציר מתלתא כרעי לא עביד להו, ולכך אמרו על שלשה דברים העולם עומד והעולם קיים דלא סגי להו בפחות. ורבי אליעזר הגדול נמי היה אחד משלשה

הצדיקים שהעולם עומד עליהם, נמצא ששליש העולם היה מתקיים על ידו, לכך כשברכהו ופגעו בכבודו נענש ולקה העולם שלישי, דהיינו כפי חלקו שהיה מתקיימת על ידו. אי נמי הכי קאמר לקה העולם שלישי העולם בזיתים ושליש העולם בחטים וכו':

כל מקום שנתן בו רבי אליעזר עיניו נשרף.

כתב בספר תורת חיים, בכמה דוכתי אשכחן שהיה כח ביד החכמים הגדולים לענוש בראות עיניהם, כרבי שמעון בן יוחאי בפרק במה מדליקין ורבי יוחנן בפרק חלק, דיהבו בהו עינייהו ונעשו גל של עצמות, טעמא דמלתא נראה משום דשורייני דעינא בלבא תליין, אשר משכן הנשמה בקרבו, ונשמת צדיק גמור יחיד בדורו כרבי אליעזר וחבריו דבוקה בו יתברך אפילו בחייו, כמו שכתוב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים, כי על כן השפע יורד מאתו יתברך על נשמתו תמיד לא יפרד עולמית, וזה סוד הנביאים שהיו גוזרים ומתחדשים בדבריהם אותות ומופתים, כי על ידי צינור השפע היורד מאתו יתברך עליהם תמיד, היה פיהם ומאמרם כמאמרו של הקדוש ברוך הוא כאילו הוא הגוזר ומקיים. וזה טעם חטאו של משה שהוצרך להכות על הסלע פעמיים, לפי שע"י כעסו שכעס עליהם ואמר שמעו נא המורים נפסק צינור השפע שהיה יורד עליו תמיד מאתו יתברך, ונחשב פעולתו אז פעולת עצמו לא פעולתו יתברך, על כן לא יצאו מים בהכאה ראשונה, וכאשר הרגיש בדבר מיד הסיר כעסו מלבו והבין לבכו כבראשונה ונחה עליו רוח ה' שפע צינורו כבתחילה, לכך בהכאה שנייה יצאו מים רבים, כי אז פעולת יתברך היתה זאת, וכיון דלבו של רבי אליעזר וחבריו היה דבוק בו יתברך ושורייני דעינא בלבא תליא, לכך היה כח זה בידם לחדש אות ומופת בעיניהם לענוש ולשרוף בכל מקום שנתנו עיניהם, כי מאת ה' היתה זאת כאלו הוא יתברך נותן עיניו גוזר ומקיים:

לא שבקת ליה למיפל על אנפיה.

כתב הריטב"א, תמיהא מילתא, היאך אפשר שלא תזוז ממנו כל היום. ומכאן מביא רבינו שאסור להפסיק בשיחה ובדברים אחרים שאינם של תפילה בין תפילה לנפילת אפים.

ההוא יומא ריש ירחא כו'.

פירש רש"י, סבורה היתה שיהא החודש חסר וקבוע ביום ל' ולא יפול כו', ע"ש. וכתב המהרש"א, ואפשר זה בזמנם שהיו מקדשין ע"פ הראייה ולא היו מחזיקין ר"ח גם ביום ל' במלא אלא ביום ל"א, אבל אנו נוהגים גם במלא לנהוג ר"ח גם ביום ל'. אמנם ק"ק לפירושו, דההוא יומא ריש ירחא הוה משמע שהיה באמת ר"ח בו ביום. לכן כתב דנראה לפרש בהיפך, דההוא יומא ביום ל' ריש ירחא הוה, ואחלף לה בין מלא לחסר, שהיתה סבורה דמלא יהיה ויהיה למחר ביום ל"א גם כן ר"ח ולא יפול, והחודש חסר היה וביום ל"א נפל על פניו, ודו"ק:

המאנה את הגר וכו' ואמרי לה במ"ז.

כתב בשיטה מקובצת בשם תלמיד הר"פ, ואם תאמר היכא אשכחן הנהו מ"ז מקומות, הא לעיל לא מצינא לאשכוחי אלא שלשה לאוין. ויש לומר דחשיב כל המקומות שהזכרו בגר, כמו גרים הייתם וכמו ואהבת את הגר וכיוצא בו.

והראב"ד כתב וז"ל, נראה לי דכל היכא דכתיב בהם בגר או כגר וכאזרח וכיוצא בו קרי ליה הזהרה. אבל כמדומה לי שאין החשבון מכוון לא לל"ו ולא למ"ז, והמחלוקת שיש בין החשבונות הללו מפני שזה מחשב כל המקומות שנזכר בו הגר וזה אינו מחשב אותם המקומות שנזכר בהם בתורה עני ויתום ואלמנה. עד כאן: